

VARIA

Participare, emancipare și recunoaștere politică. Re-instituționalizarea Casei Regale a României, ca proiect legislativ: etape premergătoare, implicații legale și constituționale (Partea I)

[Participation, Emancipation and Political Recognition. Re-Institutionalization of the Royal House of Romania, as a Legislative Project: Preliminary Stages, Legal and Constitutional Implications (Part I)]

Alexandru MURARU

Abstract: *The present scientific study tries to follow, analyze and explain, in the political context generated by the transition of the constitutional system and the transformation of the Romanian political institutions, the shaping of a unique institutional project in a republic: the re-institutionalization of royalty. Structured in two parts, the material will try to highlight that the rediscovery of the crown by Romanians overlapped, especially after 2001 and even after 2007, and the usefulness of the Crown's instruments produced the transition from the status of a non-dominant royal house to that of a distinct actor. The paper will also follow the reactions associated with this subject and will try to project this reality under the concept of "new monarchy". This first part analyzes constitutional issues, the context of post-communism and Eastern Europe, as variables of the institutionalization of royalty and some of the stages preceding the re-institutionalization of the Royal House, such as the status and actions of the King until NATO and EU accession, but also the creation the first unique institutional instrument of cooperation between a Republican Government and the royal house (2002).*

Keywords: *Royal House of Romania, Reinstitutionalization, King Michael, Princess Margaret, Political Participation, the Custodian Crown.*

Introducere

Studiul de față își propune, plecând de la realitățile politice, pro-

blemele constituționale, contextul regional, felul în care s-au născut instituțiile, cadrul constituțional și normativ, să demonstreze parcursul

participării, emancipării și recunoașterii politice a instituției regalității, precum și incidența acestora asupra sistemului legislativ și constituțional. Articolul științific va încerca să evidențieze că redescoperirea coroanei de către români a suprapus, în special după 2001 și chiar după 2007, o imagine distinctă a două realități, casa regală devenind un actor unic în societate. Trecerea de la statutul de casă regală nedomnitoare la cel de actor distinct al societății a dat naștere unui proiect inedit, cu precedente foarte puține în afara UE: reinstituționalizarea Casei Regale a României și punerea acesteia într-o formă oficială de actor independent, autonom, unde Parlamentul, izvorul principal al suveranității – potrivit Constituției republicane – va juca un rol important. După trecerea la cele veșnice a ultimului Rege (decembrie 2017), șef al Casei Regale, s-a produs astfel o nouă situație inedită. Moștenitorul tronului va prelua poziția de „Custode al Coroanei”, fiind astfel, pentru prima dată, într-o republică, când casa regală, ca instituție, născută în 1866, era condusă de un membru care nu deținuse poziția de monarh.

Plecând de la principalele elemente tehnice legislative ale proiectului de lege privind așezarea unui cadru instituțional de funcționare a casei regale a României, lucrarea va evidenția principalele modificări ale acestuia, avantaje, câștiguri, obstacole, dar și vulnerabilități ale acestui demers. Care sunt principalele atri-

buții și care este istoricul demersului? Cum va funcționa această nouă „instituție”? Cum va „absorbi” rolul istoric, simbolic, tradițional, legitimator al acesteia această nouă formulă? Cum va fi acceptat de susținătorii sau, deopotrivă, opoziții restaurației? Care au fost pașii urmați de proiectele legislative care au urmărit formule diferite în etapele premergătoare deciziilor politice? Cum s-au poziționat partidele politice și liderii acestora? Care a fost atitudinea Executivelor, a Legislativelor (în raport cu schimbările electorale, politice, contextuale), eventual cum au influențat partidele sau doctrinele acestora poziționarea față de acest demers? Lucrarea va urmări, totodată, și reacțiile asociate acestui subiect și va încerca să proiecteze această realitate sub conceptul de „noua monarhie”.

Problemele Constituției

Poate părea un paradox, însă orice dezbateră despre modificarea legii fundamentale după 1989, a implicat, de-a lungul timpului, două teme esențiale care au favorizat și, în același timp, au defavorizat progresul oricărui demers de schimbare, de îmbunătățire și, în definitiv, de evoluție constituțională. *Problema legitimității formei de guvernământ și „chestiunea monarhică”* s-au regăsit, direct sau indirect, asumat politic sau nu, în toate formulele și în pozițiile publice sau instituționale exprimate, astfel încât actul fundamental a fost mereu pus sub semnul lipsei de

consens. Istoricul și constituționalistul Eleodor Focșeneanu a anticipat¹, la începutul anilor '90, că multe dintre polemicile purtate sufereau de acest handicap, de a fi „o întrecere sterilă”, de circumstanță, iar de această insuficiență doctrinară erau culpabilizați atât cei „tributari trecutului apropiat”, cât și „cei care aspirau la o reală democrație”.

O altă problemă disputată și discutată aproape instantaneu atunci, când venea vremea dezbaterilor despre legea fundamentală, era *continuitatea constituțională*. Politologul și constituționalistul Ioan Stanomir, într-o lucrare despre limbajul și principiile proiectelor de legi fundamentale elaborate în Principate până la 1866, aprecia² că legea fundamentală, instituită odată cu venirea Principelui Carol, semnifică „plasa-re constituției în vârful unui sistem piramidal de validare a normelor juridice” ce „încheia un ciclu de evoluție ale cărui începuturi datează din momentul primelor tatonări reformatoare”.

Cu excepția constituțiilor din perioada comunistă, legile fundamentale de până la 1948 au fost acte fondatoare care au așezat sistemul instituțional, juridic, legal și cel al drepturilor și libertăților pe calapodul unui filon al modernității și al modernizării, în care regalitatea era punctul cheie al echilibrului politic, cheia de boltă a sistemului constituțional. De aceea, istoria recentă marchează momentul repunerii (parțiale) în vigoare a Constituției din 1923 după 23 august 1944 drept un

act restaurativ constituțional, cu re-așezarea Tronului și a instituției regalității în centrul sistemului politic, ca garant al drepturilor și libertăților civile și al separației puterilor. Rup-tura tradiției constituționale, produsă la 30 decembrie 1947, a continuat după 1989, așa cum au remarcat unii specialiști în drept constituțional.

O altă dificultate în a trata diferențele resorturi care au congestionat proiecțiile și parcursul constituțional a fost o raportare defectuoasă la binomul *legitimitate vs. legalitate*. Focșeneanu a subliniat că esența unui nou proiect constituțional, după prăbușirea unei dictaturi totalitare întinsă pe patru decenii, nu era doar statul de drept, ci definirea acestei noțiuni pornind de la „existența unui pact fundamental între națiune și putere”³. Așadar, aprecia Focșeneanu, „nu legalitatea este caracteristică statului de drept, ci legitimitatea”, care funcționează ca o garantare reciprocă a cetățenilor și a legilor, „ca un pact cu drepturi și obligații între putere și cetățean”. Totodată – spunea acesta – pactul fundamental, născut prin elaborarea unei constituții, un „contract social” între putere și cetățeni posedă, de fapt, principala filozofie a construcției politice a statului – mandatul acordat puterii de „a administra societatea în numele și în folosul ei”. De asemenea, ca parte a acestei filozofii juridico-politice, în acord cu evoluția societății civile de la un moment dat, cel care a acordat mandatul – sublinia eminentul jurist – are și dreptul de a schimba termenii acestuia adică „punerea de acord a

constituției cu evoluția societății civile trebuie făcută tot de națiune”.⁴

Contextul postcomunismului și a Europei de Est, ca variabile ale instituționalizării regalității

Dacă, așa cum am subliniat mai sus, problema legitimității formei de guvernământ, chestiunea monarhică și continuitatea constituțională, au reprezentat, de-a lungul timpului, borne în drumul proiecțiilor constituționale, procesul de re-instituționalizare a casei regale a României a fost unul aproape unic în regiune și a cuprins desfășurări neașteptate, uneori independent de evoluțiile politice, alteori concomitent cu acestea. În ultimii ani, la distanță de aproape 80 de ani, pentru prima dată după abdicarea impusă regelui Mihai și abolirea monarhiei, instituțiile fundamentale ale statului român republican – Guvernul și Parlamentul – au pus în discuție și dezbateră publică un proiect legislativ care „restituționalizează” Casa Regală a României, incluzând-o în schema statală de „participare politică”. Societatea de astăzi percepe Familia Regală ca pe un actor distinct, care a reușit să-și câștige un rol care nu i s-a acordat apriori, care a reușit să se facă utilă într-un regim republican, care a reușit, în definitiv, să convingă că toate fobiile anilor '90 despre regalitate și dinastia românească au fost în bună măsură lipsite de fundamente reale.

Constituția din 1991, ulterior modificată în 2003⁵ pentru a facilita

aderarea României la cele două mari procese continentale care au modificat și securizat Europa din punct de vedere al stabilității, securității și prosperității, a impus limite nerezonabile ale revizuirii în privința formei de guvernământ, lucru remarcat de numeroși constituționaliști⁶. Capitulul „Limitele revizuirii”, care pune laolaltă forma de guvernământ cu alte caracteristici ale statului român – introduse aici în mod firesc, de altfel (caracterul național, independent, unitar și indivizibil al statului român, integritatea teritoriului, independența justiției, pluralismul politic și limba oficială, garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor) – reprezintă o emblemă politică specifică anilor '90, o excludere a unei opțiuni populare, în lipsa unui referendum care să fi legitimat actuala formă de guvernământ⁷. Constituția în vigoare, în schimb, nu exclude existența unei instituții a regalității, un organism instituțional-birocratic, cu atribuții specifice unei comunități de familie, dar cu atribuții de reprezentare între instituțiile recunoscute de sistemul parlamentar. Nașterea instituțiilor în sistemele democratice a fost îndelung studiată în științele politice sau în cele economice, dar un model aplicabil pentru cazul românesc nu poate fi adăugat, tocmai pentru că emanciparea instituției regalității este oarecum⁸ fără precedent nu doar pentru Europa de Est sau regiunea Balcanilor, dar și pentru restul statelor din lume. Evoluțiile din Europa Centrală și de Est după prăbușirea comunismului au

inclus participarea politică a numeroși actori politici care fuseseră excluși din sistemul politic, civic sau instituțional odată cu instaurarea democrațiilor populare sau socialiste la sfârșitul anilor '40.

Profesorul Jonathan Eyal, director de studii la *Royal United Services Institute* din Marea Britanie, remarca la începutul anilor '90, faptul că în Europa existau realități distincte și diferite în privința regalității, a participării politice, a normelor constituționale, a simbolurilor asociate, a discursului public. Inclusiv în interiorul fostului bloc comunist sau în Balcani existau diferențe majore, ceea ce atrăgea automat o decuplare de la modelul european și de la evoluția politică de ansamblu a statelor eliberate de sub tutela Uniunii Sovietice. Analiza sublinia că Europa de Est stabilea o particularitate negativă în privința noilor constituții și a practicii noilor regimurilor democratice: dacă în Uniunea Europeană a acelui timp, jumătate dintre state erau monarhii, reversul era paradoxal – „doar în jumătate din republicile existente din Uniunea (erau) aleși președinți direct – Franța – președintele exercita o putere efectivă executivă”, ceea ce atrăgea concluzia autorului că – „ideea că un șef de stat ales în mod public este cea mai bună expresie a unui guvern democratic nu este, prin urmare, conformă cu practica și realitățile din Europa”. Eyal aprecia faptul că „cei mai populari șefi de stat erau cei care se opuneau dispoziției electorale predominante, fie că erau președinți

de republici sau monarhi în funcțiune, cum era exemplul regelui belgian Baudouin, un rege respectat, într-o țară adânc divizată de clivaje. Contextul postcomunist era marcat de problemele legate de corupție, populism, lipsă de legitimitate sau de implicare, însă diferența – remarca politologul Jonathan Eyal – o făceau constituțiile și consensul politic față de actorii care ar fi putut participa la viața politică, emancipa și consolida valorile democratice, dar și atitudinea față de valori vestice: „Aranjamentele constituționale sunt mai clare în republicile cehă, slovacă și maghiară, unde președinții sunt aleși în mod direct, dar există în principal roluri onorifice”. În celelalte state estice, în special în Balcani, existau grave probleme ce distorsionau relația Constituție-cetățean-sistem politic-consolidare democratică, și concluzia analizei era că multe din țările din Est, în bună măsură, se întorseseră la practicile și modelele lor tradiționale de guvernare⁹.

Demantelarea și analiza proiecțiilor constituționale de la începutul anilor '90 confirma o deturnare a mecanismelor de elaborare a actelor fundamentale și a procesului de legitimare a actorilor politici și a instituțiilor democratice: „Toate fostele state comuniste au constituții impuse de sus în încercarea de a-și învăța poporul democrația, mai degrabă decât contractele create de națiuni, care deja cred în virtuțile democrației. Acest lucru nu înseamnă neapărat că experimentele democratice ale regiunii vor eșua, dar

implică un proces de încercare și de eroare în care unele țări au avut rezultate mai bune decât altele. Europa de Est are parlamente care doresc să fie guverne, guverne care acționează în calitate de parlamente și președinți care adesea se abțin de la atribuțiile lor oficiale”. Blocarea participării politice a unor actori externi și concentrarea sau personificarea deciziilor politice erau remarcate drept procedee care opriseră o reinstituționalizare a altor formule de dispersare a puterii. Cazurile României și Bulgariei (mai puțin a Serbiei) erau cele mai notorii și elocvente în acest sens pentru că, pe de o parte, legitimitatea noilor administrații politice era serios pusă la îndoială („și va continua să fie pusă la îndoială pentru o vreme încoace), iar, pe de altă parte, pentru că „redescoperirea unui trecut regal” – un fenomen amplu pentru întreg blocul post-sovietic, restaurarea monarhiei părea cel mai probabilă în cele două state¹⁰.

Din perspectiva analizelor occidentale, precum cea a profesorului Eyal, România și Bulgaria deveneau astfel două modele unde experiențele postcomuniste produceau aproape involuntar o tensiune între noua ordine politică constituțională și articularea unei alternative politice neinstituționalizate. Era evidențiat faptul că, în ultimul secol, România avusese nu mai puțin de șapte constituții, ceea ce făcea imposibilă construcția unui sistem predictibil și impunerea unor mecanisme coerente care să oprească atât personificarea

puterii, cât și metode de eludare a alternativelor politice sistemice, cum ar fi – impunerea unei constituții republicane fără posibilitatea modificării sale. Concluzia deschidea calea spre o construcție imaginată pe termen lung, un eșafodaj ancorat în demersul general european de democratizare și prosperitate, nu doar prin conexiunile regalității cu celelalte monarhii în funcțiune sau cu dinastii de pe continent, ci cu alternative pe termen lung, care să producă o reabilitare generală a fostelor state comuniste, un model de integrare a acestora, combinând legitimitatea istorică și legăturile naturale cu jumătate din statele Uniunii Europene.

Profesorul australian de științe politice, Leslie Holmes, a realizat, la sfârșitul anilor '90, o matrice cu paisprezece variabile reprezentative, necesară pentru analiza statelor postcomuniste, cu aplicabilitate mare pe cazul României. Printre acestea, putem identifica cel puțin trei variabile care au frânat apariția unei instituții a regalității la începutul anilor '90 și au politizat discursul public favorabil și tema în sine, astfel încât au împins și au propagat reinstituționalizarea în anii 2000, atât în România, cât și în Bulgaria, Serbia sau Muntenegru. Astfel, *cinismul și/sau neîncrederea în instituțiile politice*, ca orientare în privința liderilor s-a manifestat în conexiune cu disputele parlamentare, partide politice sau autorități publice și a avut ramificații în legăturile corupte și rețelele informale prin care est-europenii intermediu relația stat-cetățean în co-

munism. În acest sens, postcomunismul a generat o nevoie acută a liderilor și a clasei politice de a alimenta, de a consolida și de a crea în fond încrederea comunității în instituții, în statul de drept, în constituționalism, iar multe dintre aceste deziderate s-au prelungit dincolo de alternanța la putere din 1996. O altă variabilă identificată de Holmes în matricea de citire a postcomunismului a fost *vidul ideologic*, sau chiar variabila *respingerii teologismului și a marilor teorii*. Scepticismul generat de anii grei ai tranziției politice și economice au îndepărtat „marile teorii” și a dus la lipsa existenței unei „ideologii fundamentale”, consensualistă în societate și legitimată prin acceptarea largă. *Confuzia morală* a fost o altă dimensiune foarte prezentă în climatul politic și social după prăbușirea comunismului care a favorizat practic regăsirea unei părți consistente din cetățeni în valorile regalității. Deși unii lideri postcomuniști au încercat să ofere asemenea căi morale – remarcă Holmes – acestea au fost excepții și nu au putut substitui nevoia de repere pe care societățile le-au resimțit după prăbușirea comunismului. În fine, *problemele legitimării* au însemnat lipsa de experiență, de eficiență a unor elite politice implicate în establishment-ul politic și administrativ de la începutul anilor '90, iar în cazul multora, participarea anterioară la sistemul comunist sau validarea lor ca elite politice în vechiul regim a făcut practic imposibilă credibilizarea și

legitimarea lor și a acțiunilor lor în noul sistem constituțional și statal¹¹.

Aceste caracteristici au generat o așteptare semnificativă și o lipsă de reprezentare care s-a perpetuat spre sfârșitul postcomunismului, transformându-se într-o nevoie de instituționalizare a unui rol nou, nedefinit, dar intuit și așteptat, al regalității în Europa de Est. În plus, exponenții regalității au fost foștii monarhi europeni, care avuseseră un parcurs onorabil la încheierea domniilor lor și în lunga lor așteptare reprezentau ecurile unor părți din societatea postcomunistă atentă la discursul istoric, la construcția noilor sisteme constituționale și mai ales la modul în care noile sisteme politice făceau sau nu legătura cu valorile vestice, occidentale și cu perioada de dinaintea instaurării comunismului. Aceasta a fost în definitiv mesajul cu care regalitatea anticipa procesul reînstituționalizării sale: legitimitatea istorică, continuitatea constituțională cu tradiția democratică a perioadei interbelice și alternativa la noul sistem și la elitele postcomuniste. Ceea ce s-a adăugat la variabilele identificate de Holmes a fost o tensiune neașteptată care a furnizat regalității conservarea unui mesaj de alternativă nepolitică, principială, statală, statornică și constantă la ceea ce valorile succesive de guvernări, parlamente și decizii produsese. Mai mult, așa cum remarcă¹² Jonathan Eyal, referindu-se în 1994 la situația Regelui Mihai și a lui Simeon al II-lea de Saxa Coburg-Gotha, „foștii monarhi din zonă pot

îndeplini o funcție foarte utilă: pot da o legitimitate constituțională care în prezent lipsește. Aceasta oferă o legătură între trecut și prezent, care reușește, de asemenea, să ocolească existențialiștii naționaliști”. În același timp, perspectiva restaurației putea da un sens politic unui gol istoric și identitar, un crez puternic noilor societăți din răsăritul Europei. Eyal își încheie analiza cu o concluzie care întărește ideea potrivit căreia reinstituționalizarea regalității producea o schimbare profundă la nivelul mentalităților, a opoziției politice, inclusiv într-o formă de binevenită toleranță la adresa liderilor postcomuniști (atât de huliți și de ostilizați, unii dintre ei), cât mai ales ar fi schimbat climatul politic în Europa Occidentală, transformând regalitatea, dându-i mai multă influență politică: „Prezența lor ar putea asigura partidelor locale de opoziție că astfel comunismul nu se poate întoarce, în timp ce, paradoxal, le oferă foștilor comuniști cea mai bună protecție împotriva represiunii. Este greu să scăpăm de concluzia că un amestec de lideri aleși și neafiliați oferă întregii Europe stabilitate și legitimitate națională, un amestec între tradițiile prețuite și continuitatea istorică necesară. Întoarcerea monarhilor din Balcani ar putea avea un rezultat suplimentar mai aproape de casă: ar putea permite verilor lor din Europa de Vest să pretindă că s-au întors și ei «în afaceri»”¹³.

În același context postcomunist, degradarea încrederii în instituții și în capacitatea acestora de a performa

pentru consolidarea statelor și progresul democrațiilor est-europene, a creat nevoia unor noi instrumente instituționale atipice. Cercetările privind teoria democrației au arătat¹⁴ nu numai că nu toate democrațiile nu sunt la fel, ci că elementele esențiale precum sistemele de reprezentare, supervizarea și organizarea puterilor, metodele de organizare, drepturile legale, formulele de asociere ale cetățenilor, variază în interiorul aceluiași tip de regimuri democratice. Altfel spus, existau particularități majore între aceleași regimuri din Europa de Est, ceea ce făcea dificilă o regulă general acceptată în construcția instituțiilor, efectele lor și condițiile istorice în care se produc acestea. Reinstituționalizarea regalității a fost în acest sens, din această perspectivă, pentru cazul românesc, un efect advers al slabei performanțe a instituțiilor.

Totodată, deși există numeroși alți factori care influențează durabilitatea democrației, precum mediul politic și stabilitatea internațională, climatul economic sau instituțiile politice, alegerea instituțională este determinantă, ca și, așa cum remarcă Robert Dahl, – durabilitatea în timp a democrațiilor. Cu cât acestea sunt mai vechi și au o întindere mai mare temporală, cu atât cresc șansele ca democrația să nu eșueze. Totuși, cercetătorii au ajuns la concluzia că nu există o tendință mecanică, ci un cumul de factori, numeroase cazuri de state cu regimuri democratice eșuând, chiar dacă aveau o componentă temporală importantă: „Abili-

tatea democrației de a supraviețui este o problemă de politică”. Mai mult, nu doar parlamentarismul contează și sistemele electorale, ci și instituțiile sunt cele care contează, ceea ce face ca, pentru cazul românesc, instituționalizarea regalității să primească validarea acestor factori: cu cât democrația românească s-a consolidat, a existat o alternanță la putere, instituțiile și-au reglat oarecum mecanismele democratice și de distribuire a puterii și a bunurilor, cu atât mai mult au fost posibile condițiile pentru apariția unei instituții formale, iar apoi informale.

Alte cercetări actuale, care întăresc, indirect, teza noastră, potrivit căreia a existat un climat politic particular, după postcomunism, care a favorizat emanciparea regalității, vorbesc despre un scepticism¹⁵ cronic al cetățenilor est-europeni în privința democrației, scepticism care nu este doar rezultatul corupției sau performanțelor economice. În general, regimurile comuniste au încurajat cetățenii să nu fie critici la adresa acțiunilor guvernamentale ale puterii, atitudini care în multe cazuri au persistat de-a lungul vieții, ceea ce a favorizat, odată cu prăbușirea comunismului, nașterea unor speranțe în cascadă pentru categorii sensibile la ideea legitimității istorice și a continuității constituționale. Totodată, în democrațiile est-europene, primul deceniu al postcomunismului a fost sinonim cu o lipsă acută a consensului național, cu ridicarea unor lideri din nomenclatura comunismului târziu, cu deteriorarea situației

economice, cu inhibarea democrației și a vocilor care remarcau că schimbarea sistemică avea toate șansele să fie ratate. La scurt timp după ce instituțiile fundamentale au eșuat în a fi reformate, s-a ajuns la teoria schimbării sistemului pentru a înlocui actorii¹⁶, element esențial în parcursul instituționalizării regalității.

Etape premergătoare reînstituționalizării Casei Regale

Cazul românesc se individualizează între experiențele regalității din Europa de Sud-Est din câteva considerente istorico-empirice. În primul rând, regalitatea românească a fost baza politică și identitară pentru noua societate și statul român modern. Monarhia românească nu a fost doar un sens politic pentru cadrul constituțional care a garantat emanciparea României ca stat național și unitar, dar, așa cum au fost foarte puține cazuri în Europa de Est și chiar în lume, regalitatea românească a fost centrul lumii românești de la mijlocul secolului XIX și până la 1947, „ultimul an al României moderne”, care încheia practic „epoca modernă a istoriei României care începuse cu slăbirea legăturilor cu Estul și deschiderea față de Vest, luase sfârșit”¹⁷. Regalitatea românească nu fusese doar o soluție de moment, un compromis al elitelor politice față de situația internă și de agenda geopolitică europeană, ci a fost inspirația unei generații pentru a pregăti independența și modernizarea României.

În mod natural, regalitatea românească aduce, la acea vreme, o integrare în Europa caselor regale și o dimensiune suprastatală a diplomației pentru recunoașterea noului stat. Monarhismul românesc a adus, de asemenea, prima constituție care a așezat instituțiile și raporturile dintre ele, a fondat statul de drept și a încurajat elitele să fie implicate în viața socială și politică a țării. Dar poate mai mult decât toate acestea, regalitatea românească a fost centrul societății și a instituționalismului românesc, un simbol care a radiat vreme de opt decenii, astfel încât aceasta devine congruentă cu cele mai importante realizări ale României și principala variabilă politică statală în noul context după schimbarea raporturilor geopolitice după Congresul de la Berlin (1878), din preajma celor două conflagrații mondiale, a perioadei interbelice și inclusiv a confruntării finale cu comunistii. În aceste ipostaze, Coroana devine simbolul consolidării statului național, al garanției constituționalismului, al stabilității, iar implicarea instituției în multiple crize politice (prin soluționarea fericită sau nefericită a acestora) a fundamentat ideea unui eșafodaj asumat de către societate și de către clasa politică autohtonă. Tocmai de aceea cei mai dificil ani ai vieții politice interne ani ai perioadei 1866-1947 au fost cei în care atribuțiile tronului au fost uzurpate, perioada fiind concomitentă și cu restrângerea drepturilor civile și a inhibării democrației.

În al doilea rând, ruptura de la 30 decembrie 1947 nu a fost provocată nici de societate și nici de mediul politic intern în totalitate, astfel încât lipsa de legitimitate a schimbării formei de guvernământ și a regimului politic au decuplat doar parțial *regalitatea instituționalizată*. În timpul exilului familiei regale, părți din elita politică interbelică și postbelică – cei care luaseră drumul străinătății și care au încropit formule de asociere politică sub diverse denumiri – au activat ca grupuri politice de diferite orientări, recunoscând, într-o majoritate covârșitoare dimensiunea suverană a lui Mihai I, ca lider al exilului și al lumii libere. Această realitate a creat o *continuitate minimală* a regalității românești instituționalizate, iar refuzul lui Mihai I de a se implica într-o coordonare directă a Comitetului Național Român¹⁸, și de a rămâne într-o expectativă politică inclusiv în interiorul exilului – fără acțiuni subversive sau polemici zgomotoase legate de lupta pentru putere (așa cum s-a întâmplat în cazul altor monarhi din exil) – a creat premisele pentru o etapă premergătoare reinstituționalizării.

În același timp, pe perioada exilului familia privată a Regelui Mihai și viața sa personală au fost în plan secund, ceea ce a continuat să ofere cadrul unei regalități oficiale. Neutralitatea lui Mihai I în raport cu dimensiunea politică cotidiană, dar nu cu marile teme și abuzuri ale regimului totalitar comunist a oferit un teren favorabil unei reveniri legitime și instituționale. Totodată,

păstrarea legăturilor cu casele regale europene, oferirea titlurilor oficiale propriilor fiice, respectarea cutumelor și a statutului casei regale, dar și o comunicare permanentă într-un ritm de suveran în funcțiune, toate acestea au adăugat continuității noi argumente pentru ca filonul instituționalizat să fie păstrat.

După prăbușirea regimului totalitar procesul reinstituționalizării, în primul deceniu postcomunist, nu a fost o prioritate. Conflictele cu puterea politică de la București, care au îngrădit vreme de aproape opt ani accesul în țară al monarhului, obstrucționarea sa publică, trivializarea, în continuare, după patru decenii de regim totalitar a însemnelor regalității, contestarea oficială a legitimității istorice și a meritelor sale istorice au făcut ca tema instituționalizării să fie înlocuită cu cea a luptei pentru redobândirea locului istoric și politic în conștiința românească și în spațiul public autohton.

Cu toate acestea, Mihai I a continuat comportamentul public de fost monarh care nu renunțase la redobândirea atributelor regale și, în deosebi, a locului său în istoria și memoria publică. Sunt în acest sens de notorietate numeroasele sale turnee în Europa și America de Nord pentru a pleda cauza sa pentru consolidarea democrației, apărarea drepturilor omului, promovarea toleranței și a respectului pentru diversitate și alteritate. În același timp, regele sublinia derapajele puterii postdecembriste, mecanismele de eludare a mijloacelor democratice

pentru desfășurarea unei competiții echilibrate între actori, îndepărtarea instituțiilor de rolul lor în servirea interesului public, dar și nevoile țării sale.

Un exemplu¹⁹ în acest sens este, între altele, turneul desfășurat de Mihai I în Statele Unite ale Americii, în 1992, atunci când România mima experiența unui guvern tehnocrat, dar, ținându-și ultimul său rege în afara granițelor, puterea de la București nu făcea decât să se izoleze de mediul internațional și să se lipsească de un instrument de lobby eficient și credibil, așa cum ar fi putut reprezenta regele națiunea în exterior. Asumată unilateral totuși, în postura de ambasador extraordinar al țării – cel care alăturase la mijlocul anilor '40, printr-un act temerar, țara de Națiunile Unite –, ultimul monarh din Balcani participant efectiv la cel de-al doilea război mondial, chema elita occidentală și diaspora românească la solidaritate în vederea obținerii Clauzei Națiunii cele mai Favorizate, însoțită, în același timp, de o argumentație pro-domo în favoarea sistemului monarhic. Evenimentul ipostazia practic o dimensiune a instituționalizării rolului său într-un cadru nou: după prăbușirea comunismului, în zorii unei democrații firave, obstrucționat în continuare, regele pleda pentru societatea și națiunea românească, convins fiind că zorii revenirii sale în „haina” unui personaj deasupra politicii era aproape.

Cea mai vizibilă și mai vibrantă activitate publică în sensul redo-

bândirii instituționalizării regalității a fost congruentă cu prima colaborare oficială dintre autoritățile oficiale de la București și Mihai I. Aceasta s-a materializat prin turneul pentru susținerea candidaturii²⁰ României la statutul de membru cu drepturi depline în Alianța Tratatului Atlanticului de Nord. „Competiția” desfășurată inițial în 1997 în vederea dobândirii unui *Membership Act Plan* la summit-ul de la Madrid a fost mai mult una simbolică, România nu îndeplinea atunci numeroase criterii, iar aranjamentele geopolitice din acel moment nu favorizau țara noastră după ani de stagnare și izolare economică.

În cancelariile europene, cursa era deja asumată, astfel încât Ungaria, Polonia și Republică Cehă au fost invitate, în iulie 1997, să se alăture celei mai mari alianțe politico-militare din istorie. Cu toate acestea însă, misiunea regelui a fost asumată drept una „istorică”, așa cum consilierii săi aveau să dezvăluie ulterior: „Nu încapă îndoială că își vedea această misiune ca pe una istorică, care avea să-i încununeze munca de o viață. (...) Însă eforturile regelui nu au rămas nerăsplătite și, cu toate că e întotdeauna dificil să indici legătura causală între o inițiativă diplomatică și rezultatul acesteia, în mintea mea nu e nicio urmă de îndoială că demersurile diplomatice ale Regelui Mihai au avut un impact important. În primul rând, au pus presiune asupra reprezentanților NATO să declare explicit, la finele Summitului de la Madrid, că

extinderea rămâne un proces, mai degrabă decât un examen cu admiși și respinși. În al doilea rând, a elevat cu adevărat imaginea României și a atras atenția comunității internaționale asupra potențialelor contribuții în materie de securitate pe care le-ar fi putut aduce România. În sfârșit, a animat guvernele României pentru a lucra mai serios în vederea aderării țării atât la NATO, cât și la Uniunea Europeană”²¹.

Relevanța acestei descrieri este dublată de cele opt vizite oficiale realizate de Mihai I și alți membri ai familiei regale în cele mai importante monarhii constituționale de pe continent, beneficiind de întreaga recunoaștere formală a instituțiilor statului – Guvern, Președinție, Minister de Externe, Ministerul Apărării, ambasade etc. – , evenimente care au coincis cu o recunoaștere implicită a rolului jucat de Mihai I în istoria națională și de dimensiunea instituțională a potențialului său. Schimbarea de guvern din anul 2000 și revenirea celor care-i blocaseră accesul în țară lui Mihai I vreme de aproape un deceniu după prăbușirea comunismului, a demonstrat că procesul integrării euro-atlantice și a pre-instituționalizării regalității era aproape ireversibil, misiunea de ambasador extraordinar a Regelui nu doar că nu mai putea fi ignorată, dar în noul context internațional și politic intern, aceasta devenise o componentă aproape indispensabilă construirii credibilității României în plan extern. Cele două procese erau concomitente, revenirea în lumea demo-

crațiilor libere și accesarea în cele mai mari alianțe politico-militare din istorie pune țara noastră în situația de a regândi instrumentele sale diplomatice, de reprezentare, atât la nivel intern cât și extern.

Dacă turneul regelui și al familiei regale pentru susținerea aderării României la Alianța Nord-Atlantică a continuat și în 2002 (în lunile martie-septembrie) în aceleași monarhii europene, contextul instituționalizării a beneficiat de noi argumente. Mihai I era singurul șef de stat participant efectiv la cel de-al doilea război mondial, regele era simbolul istoriei Europei de Est din spatele Cortinei de Fier care revenea în Europa și totodată purtătorul celei mai simbolice puteri – istorice și memoriale. Suvranul reprezenta ultimul monarh din Europa de Est, ocupată de sovietici după 1945. Mihai I era singurul lider istoric activ, recunoscut de Statele Unite, Marea Britanie, Franța și comunitatea internațională drept „erou”, o instituție în sine care lega vechiul continent de ceea ce Europa recompunea în termeni geopolitici după prăbușirea comunismului. Toate acestea se suprapuneau peste o activitate diplomatică intensă: așa cum remarca recent însăși casa regală, „de la vârsta de 75 de ani la cea de 93 de ani, Regele Mihai a cunoscut cei mai prolifici ani de activitate oficială externă din întreaga sa viață”²². Începând cu turneul din anul 1997 și până 2014, șeful casei regale a României întreprins zeci și sute de angajamente, iar membrii familiei nedomnitoare au susținut

peste 10.000 de angajamente publice în interiorul țării, care au cuprins nu mai puțin de 315 vizite oficiale în străinătate²³.

Aceste realități au făcut posibilă crearea unei noi instituții care să contribuie la susținerea dialogului dintre organismele statului republican și casa regală a României. Astfel, în perioada septembrie 2002 – octombrie 2008, a funcționat, la nivelul Executivului, o structură unică în între republicile candidate și membre ale Uniunii Europene și NATO, prin personificarea unei poziții a unui membru al unei case regale nedomnitoare în interiorul Guvernului – *Biroul Reprezentantului Special al Guvernului României pentru Integrare, Cooperare și Dezvoltare Durabilă*. Modelul în sine nu era nou pe scena instituțională, membri ai caselor regale europene deținând asemenea poziții în Marea Britanie, Danemarca, Spania, țările de Jos, dar pentru o republică era cu totul neobișnuit și unic în lume. Modelul bulgar, unde Simeon de Saxa Coburg-Gotha a deținut poziția de prim-ministru, în fruntea unei coaliții de partide și organizații civice, născuse acest unghi de interpretare și reconsiderare instituțională în regiune, a unei noi paradigme unde casele regale tradiționale, nedomnitoare, își aduceau aportul la revenirea propriilor țări în familia europeană și a democrațiilor libere. Serbia a adus, de asemenea, familia regală în primul planul politicii, printr-o colaborare activă cu mediul politic. Traversând guverne de orientări politice diferite

(social-democrată, liberal-populară, liberal-conservatoare), cicluri electorale din care au rezultat schimbări de guverne și prim-miniștri diferiți în funcție, modelul instituțional românesc a reprezentat un vehicul prin care s-a dat o formulă oficială regalității, pentru a pune în valoare mai adecvat instrumentele sale de complexe în a servi interesele majore, fundamentale, ale statului român. Organismul creat a beneficiat de neutralitate politică și prin situarea în structura tehnică guvernamentală, acesta a servit o componentă esențială în procesul de aderare a României la Uniunea Europeană, fiind un liant între factorul politic și mediul civic, asociațional, comunitar. Astfel, această paradigmă instituțională de reprezentare a consensualizat și a întărit perspectiva reconcilierii cu trecutul monarhic. Prin anvergura sa dată de componenta regalității, prin puterea sa dată de

forța unor pârghii guvernamentale de la nivelul Executivului, prin acțiunile și angajamentele sale – circa 700 pe an, ceea ce o apropia de o instituție fundamentală a statului, cum ar fi ministerele, agențiile, ambasadere – acest melanj instituțional de identitate, tradiție și simbol *Biroul Reprezentantului Special* – a fost o formulă inedită de instituționalizare a regalității într-o republică. Pentru prima dată după 1947, Executivul a sprijinit vreme de șapte ani, prin documente oficiale, o structură care recunoștea casa regală, titlurile oferite de regalitate, dar și, indirect, importanța acestei tradiționale instituții în istoria țării și în prezentul românesc. Utilitatea acestei structuri poate fi evaluată prin de rezultatele sale, de continuitatea sa și în general de modul în care a fost receptată de actorii politici, societate, mass-media sau partenerii internaționali²⁴.

Note

¹ Eleodor Focșeneanu, *Istoria Constituțională a României (1859 – 1991)*, Ediția a II-a revăzută, Editura Humanitas, București, p. 9.

² Ioan Stanomir, *Nașterea Constituției: limbaj și drept în Principate până la 1866*, Editura Nemira, București, 2004, p. 411.

³ Eleodor Focșeneanu, *op. cit.*, p. 182.

⁴ *Ibidem*, p. 183.

⁵ Constituția României din 1991 a fost adoptată printr-o ședință susținută în plenum Adunării Constituante din 21 noiembrie 1991, ulterior publicată în Monitorul Oficial înainte (sic!) de validarea prin plebiscit, și doar apoi

suspensă unui referendum național la 8 decembrie 1991. Legea fundamentală din 1991 a fost modificată și completată prin legea de revizuire a Constituției României nr. 429/2003, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 758 din 29 octombrie 2003. Revizuirea Constituției din 2003 a fost supusă unui referendum național, desfășurat pe parcursul a două zile (18-19 octombrie 2003) și a intrat în vigoare la data publicării în Monitorul oficial, adică la 23 octombrie 2003. *Constituția României*, Ed. a 3-a, București, Editura R.A. Monitorul Oficial, 2012, p. 2 și *passim*.

⁶ Eleodor Focșeneanu, *op. cit.*, p. 170.

- ⁷ Constituționalistul Eleodor Focșeneanu subliniază faptul că „limitarea posibilității de revizuire, prin eradicarea a numeroase excepții de la revizuire, indiferent de natura lor, este o gravă eroare constituțională, deoarece înseamnă a impiața asupra voinței generațiilor viitoare, impunându-le voința noastră de acum, fără să cunoaștem năzuințele lor și caracterele societății civile viitoare. Numai regimurile dictatoriale se vor și considera eterne, regimurile democratice progresaază o dată cu societatea civilă respectivă”. Juristul constituțional compară, totodată, cea mai gravă excepție a revizuirii, și anume forma de guvernământ, arătând că alte acte fundamentale (ex. Italia, Franța) au prevederi asemănătoare, doar că acestea aveau motivații politice și contextuale total diferite. În cazul constituției italiene, poporul se pronunțase printr-un referendum în 1946, ceea ce legitimase într-un fel limita revizuirii în privința republicii, iar în cazul Franței, explicația era de natură istorică. În actul fundamental din Hexagon, de la 1958, s-a introdus această limitare, vehement criticată de specialiști, tocmai pentru că alternanța frecventă între forma de guvernământ monarhică și cea republicană risca să producă bulversări și convulsii sângeroase, realitate fără aplicare pentru cazul românesc (*Ibidem*, pp. 170-171)
- ⁸ Cazul Republicii Muntenegru – pe care îl vom trata în cadrul părții a doua a acestui studiu – face oarecum notă discordantă de la acest tipar, dar dimensiunea fenomenului regalității, a impactului politic și social din micul stat balcanic, în raport cu istoria dinastiei, nu constituie un element care să creeze un precedent puternic.
- ⁹ Jonathan Eyal, ”The once and future kings?: As Eastern Europe emerges from decades of Communism, Jonathan Eyal argues for a return of its crowned heads”, in *Independent*, 30 Decembrie 1993, disponibil online la <http://www.independent.co.uk/voice/s/the-once-and-future-kings-as-eastern-europe-emerges-from-decades-of-communism-jonathan-eyal-argues-1469850.html> (12 iulie 2021).
- ¹⁰ *Ibidem*.
- ¹¹ Leslie Holmes, *Postcomunismul*, Trad. de Ramona Lupașcu, Postfață de Lucian-Dumitru Dârdală, Editura Institutul European, Iași, 2004, pp. 39-49.
- ¹² Jonathan Eyal, art. cit.
- ¹³ *Ibidem*.
- ¹⁴ Larry Diamond, Yun-han Chu, Marc F. Plattner, hung-mao Tien (Coord.), *Cum se consolidează democrația*, Cuv. înainte de Alina Mungiu-Pippidi, trad. de Magda Muntean și Aurelian Muntean, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 311.
- ¹⁵ Jeffrey A. Karp, Caitlin Milazzo, „Democratic Scepticism and Political Participation in Europe”, in *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, Vol. 25, No. 1, 2015, Elections, Public Opinion & Parties (EPOP) and our publisher Taylor & Francis, pp. 97 –110.
- ¹⁶ Pavel Câmpeanu, „Între pălărie și coroană”, în *Revista 22*, nr. 6 (56), 15 februarie 1991, pp. 14-15.
- ¹⁷ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 480.

- ¹⁸ Comitetul Național Român a fost un organism de coordonare și de înlesnire a dialogului emigrației politice românești sub forma unui „gubern în exil”, acesta a fost finanțat (în secret) de Departamentul de Stat al S.U.A., însă sumele alocate s-au dovedit a fi insuficiente. Mai mult, fondul depus de Mihai Antonescu în timpul războiului (aproximativ opt milioane de franci elvețieni) – destinat să „folosească pentru o rezistență organizată în exil, în caz că țara ar fi fost ocupată de sovietici” –, a fost blocat de Ana Pauker, în calitatea sa de ministru de externe. Cea mai intensă activitate a fost cea din timpul președinției fostului premier Nicolae Rădescu și a lui Constantin Vișoianu. În a doua parte anilor '60 C.N.R. își va înceta activitatea datorită, în primul rând, implicării Securității. (Liviu Vălenaș, *Regele Mihai printre noi*, Editura Ars Longa, Iași, 1999, pp. 118-119; pentru detalii legate de tentativa de reorganizare a CNR, vezi Armand Goșu, „Tentativa grupării Rațiu-Serdici de reorganizare a Comitetului Național Român”, în *Dosarele Istoriei*, An VII, nr. 3(79), 2003, pp. 49-55.).
- ¹⁹ „Cuvântare la Universitatea de Științe Politice din Nevada, Las Vegas”, în Liviu Vălenaș, *op. cit.*, pp. 410-412.
- ²⁰ Pentru o detaliere exhaustivă celor două turnee diplomatice desfășurate de către Regele Mihai și familia regală în anii 1997, respectiv 2002, vezi Alexandru Muraru, *Cum supraviețuiește monarhia într-o republică? Regele Mihai, românii și regalitatea după 1989*, prefață de Emil Hurezeanu, Editura Curte Veche, 2015; idem, *Republica monarhică. Aportul familiei regale la integrarea euro-atlantică a României*, Junimea, Iași, 2009., pp. 41-69, precum și Principele Radu de Hohenzollern-Verigen, *Persona*, Editura Nemira & Co., București, 2006, pp. 312-318.
- ²¹ Jonathan Eyal, „Campania pentru aderarea României la NATO. Diplomatie regală la sfârșitul secolului al XX-lea”, în Alexandru Muraru (Edit. Coord.), *Mihai I al României – regele nostru: martori, experiențe, amintiri regale*, Curtea Veche Publishing, București, 2018, pp. 67-76.
- ²² Familia Regală a României, „Douăzeci de ani de diplomatie regală, în zilele noastre”, disponibil online la <http://www.romaniaregala.ro/jurnal/douazeci-de-ani-de-diplomatie-regala-in-zilele-noastre/> (august 2021).
- ²³ *Ibidem*.
- ²⁴ Pentru o detaliere a resorturilor creării, a funcționării și a activității instituției *Biroului Reprezentantului Special pentru Integrare, Cooperare și dezvoltare durabilă*, vezi (selecție): Alexandru Muraru, *Republica monarhică. Aportul familiei regale la integrarea euro-atlantică a României*, Editura Junimea, Iași, 2009, pp. 70-94; Vladimir Crețulescu, Corina Murafa, *Principele Radu: un destin*, Editura Litera Internațional, București, 2009, pp. 108-112; Principele Radu de Hohenzollern-Veringen, *Europa din noi: regalitatea și democrația-spectacol*, Editura Polirom, Iași, 2005, pp. 166-170.

Bibliografie

Constituția României, Ed. a 3-a, București, Editura R.A. Monitorul Oficial, 2012.

Studii și articole

BĂRBULESCU, Mihai, DELETANT, Dennis, HITCHINS, Keith, PAPACOSTEA, POMPILIU TEODOR, Șerban, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1999.

DIAMOND, Larry, Chu, YUN-Han, PLATTNER, Marc F., TIEN, Hung-Mao (Coord.), *Cum se consolidează democrația*, Cuv. înainte de Alina Mungiu-Pippidi, trad. de Magda Muntean și Aurelian Muntean, Polirom, Iași, 2004.

FOCȘENEANU, Eleodor, *Istoria Constituțională a României (1859 – 1991)*, Ediția a II-a revăzută, Humanitas, București.

GOȘU, Armand „Tentativa grupării Rațiu-Serdici de reorganizare a Comitetului Național Român”, în *Dosarele Istoriei*, An VII, nr. 3(79), 2003, pp. 49-55.

HOHENZOLLERN-VERIGEN, Principele Radu, *Persona*, Nemira & Co., București, 2006.

HOLMES, Leslie *Postcomunismul*, Trad. de Ramona Lupașcu, Postfață de Lucian-Dumitru Dârdală, Institutul European, Iași, 2004.

KARP, Jeffrey A., MILAZZO, Caitlin, „Democratic Scepticism and Political Participation in Europe”, in *Journal*

of Elections, Public Opinion and Parties, Vol. 25, No. 1, 2015, Elections, Public Opinion & Parties (EPOP) and our publisher Taylor & Francis, pp. 97 –110.

MURARU, Alexandru *Cum supraviețuiește monarhia într-o republică? Regele Mihai, românii și regalitatea după 1989*, prefață de Emil Hurezeanu, Editura Curte Veche, 2015.

MURARU, Alexandru, *Republica monarhică. Aportul familiei regale la integrarea euro-atlantică a României*, Junimea, Iași, 2009.

STANOMIR, Ioan, *Nașterea Constituției: limbaj și drept în Principate până la 1866*, Nemira, București, 2004.

VĂLENAȘ, Liviu, *Regele Mihai printre noi*, Ars Longa, Iași, 1999.

Presă

EYAL, Jonathan, „The once and future kings?: As Eastern Europe emerges from decades of Communism, Jonathan Eyal argues for a return of its crowned heads”, in *Independent*, 30 Decembrie 1993, disponibil online la <http://www.independent.co.uk/voices/the-once-and-future-kings-as-eastern-europe-emerges-from-decades-of-communism-jonathan-eyal-argues-1469850.html>.

CÂMPEANU, Pavel, „Între pălărie și coroană”, în *Revista 22*, nr. 6 (56), 15 februarie 1991, pp. 14-15.